

Ovikens gamla kyrka

Renovering av fönster 2019–2020

Ovikens Prästbord 1:4, Bergs kommun, Jämtlands län, Härnösands stift

Henrik Ylikoski



RAPPORT – JAMTLI 2020:33
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel. 063-15 01 00

Fax 063-10 61 68

© Jamtli 2020

Redigering och layout av framsida: Lena Ljungqvist

Bilder: Henrik Ylikoski där ej annat anges.

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

Inledning	3
Karta	4
Historik.....	5
Antikvariska resonemang	7
Befintligt utseende och skador före åtgärder	8
Genomförda åtgärder och iakttagelser	8
Administrativa uppgifter	13

Bilagor

Bilaga 1 – Fönsterrenovering Oviken Gamla kyrka Juni 2019 - September 2020

Inledning

Länstyrelsen lämnade 2019-06-06 tillstånd till exteriör restaurering av Ovikens gamla kyrka i enlighet med åtgärdsprogram upprättat av antikvarie Christina Persson, Jamtli daterat 21 december 2010 (Dnr 433-4086-2019).

Under 2019 kom den del som rör fönstren på kyrkan att påbörjas. Arbetet utfördes av Bergs fönsterrenovering i Svenstavik. Ett startmöte hölls på plats den 14 juni 2019. På höstkanten hade ännu inte alla fönster åtgärdats. Arbetet med fönsterbågarna kom därför att fortsätta under vintern. Våren 2020 återstod fortfarande några fönsterpartier samt karmarna på de fönster som åtgärdats under vintern. Arbetet fortsatte därför under sommaren. De sista fönsterbågarna kom på plats i början av september 2020.

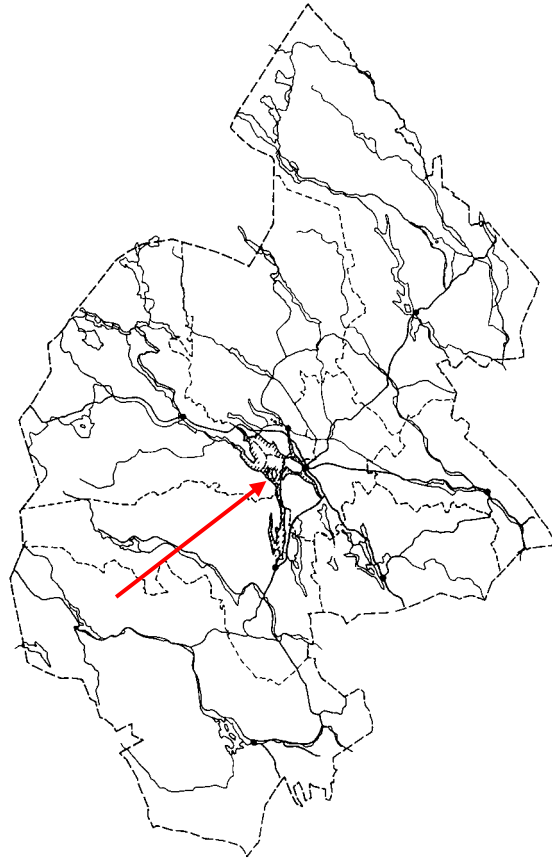
Antikvarisk medverkan och dokumentation har utförts av Henrik Ylikoski, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i länmuseets arkiv.

Östersund den 18 november 2020

Henrik Ylikoski

Antikvarie

Karta



Ur Lantmäteriets öppna data

Historik

Kyrkomiljön vid Ovikens gamla kyrka fick sin nuvarande utformning vid mitten av 1700-talet. År 1755 påbörjades ombyggnaden av den senmedeltida stenkyrkan. Ett arbete som pågick fram till 1763. I kyrkoräkenskaperna från ombyggnadsarbetena återfinns kostnader för fönstren på kyrkan: Från 1756 omnämns *83st Bräder till dörren och fönsterkarmar för kyrkan*. År 1759 har *glasmästare Hans Öberg ifr Sundsvall för färdigath 11st fönster med kitt och styfter och 1st liteth öfwer kyrckdörren*¹. Kring år 1800 återfinns bland utgifter i räkenskaperna Glasmästare Näsman för fönsterlagning.

Efter att den Nya kyrkan i Oviken stod klar 1905, kom den gamla kyrkan att lämnas öde. Snart började man dock att diskutera en restaurering av den gamla kyrkan. Arkitekt Knut Nordenskjöld fick 1918 i uppdrag av Riksantikvarien och Kungliga Byggnadsstyrelsen att utarbeta ett förslag till kyrkans konservering. I Knut Nordenskjölds förslag står bland annat att:

Fönsternas träverk är ganska bristfälligt, varför nya fönster insättas med glas från de gamla fönsterna. Eventuellt kunna tillsvidare fönstren bibehållas i vilket fall de c:a 70 rutor, som äro borta eller sönder ersättas, helst med gammalt glas, eller om detta ej går att anskaffa, med antikglas. De utvändiga fönsterfallen äro täckta med bräder på lock, som överallt är upprutten. Den ersätts med ny täckning, som tjäras.

Åren 1932-35 genomfördes en genomgripande restaurering av hela kyrkomiljön. Kyrkan ska då delvis ha försetts med nya fönster och svagt färgat glas sattes i korfönstren.

Angående fönster i kyrka och sakristia, står i arbetsbeskrivningen från 1933:

*Karmar i poster äro i stort sett friska men ha kastat sig och äro mestadels skeva. De undersökas noga och justeras till rätt läge, varvid rötade eller eljest skadade delar utbytas mot nya.*²

*Ytterbågarna äro delvis rötade i synnerhet nedåt, vissa ha större dimensioner än de övriga äldre. Alla bågar tagas ut och rötade ersättas med nya liksom de med felaktiga dimensioner. Övriga justeras. Allt glas omkittas, varvid man noga tar vara på de gamla gröna glasen. Felande glas ersätts med antikglas i ton liknande de gamla, varför prov på dessa uttagas. Fönstren grundas helt med olja, kittas och strykas 2 ggr i oljefärg i ton, som arkitekten bestämmer.*³

*I de nya ytterbågarna insättas gamla glas i största möjliga utsträckning. De samlas i fönster i östra delen.*⁴

Nya innerbågar av samma storlek som de yttre, men utan spröjsverk utföras. Fals för bågar anordnas. Bågarna skruvas fast med metallskruvar med undantag av en båge i varje fönster, vilken hänges på gångjärn och förses med nödiga stängningsbeslag av typ, som godkännes av arkitekten. Bågarna beslås på yttersidan med planat hörnjärn. Samtliga innerbågar förses med prima, svenskt enkeltjockt fönsterglas. I sakristian fästes innerbågarna på ytterbågarna. En båge i varje fönster hänges på gångjärn.

¹ Oviken LIIa:4

² Arbetsbeskrivning I. Yttre och inre konserveringsarbete

³ Arbetsbeskrivning I. Yttre och inre konserveringsarbete

⁴ Arbetsbeskrivning II. Invändigt restaureringsarbete. Erik Fant 3/7 1933

På alla karmars understycke fastsättes för kondensvatten en kopparränna av c:a 6 cm. bredd och höjd anpassad mellan båge och smyg. Den förses ej med avlopp utan vattnet får avdunsta.⁵

Åren 1965-67 genomgick kyrkan en interiör renovering och på 1980-talet gjordes en avfärgning av kyrka och bogårdsmur. Under 2000-talet rödtjärades klockstapel och taktäckning på kyrka, likbod och bogårdsmur i en strävan att återgå till en äldre färgsättning. Ett försök att återställa miljön som den tedde sig efter 1700-talets omgestaltning av Ovikens kyrka.

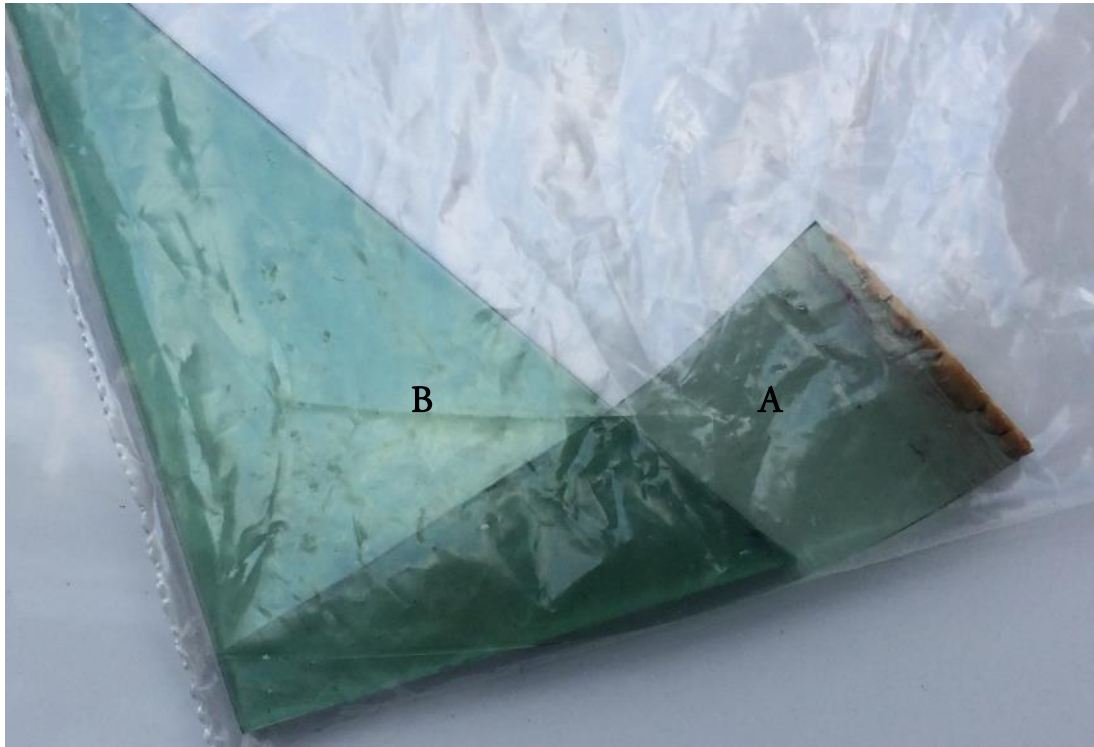


Figur 1 Ovikens kyrka under pågående restaureringsarbete 1932. (Jamtli arkiv C155)

⁵ Arbetsbeskrivning II. Invändigt restaureringsarbete. Erik Fant 3/7 1933
6 (13)

Antikvariska resonemang

I fönstren på Ovikens gamla kyrka förekommer både gammalt och nytt glas. Det fanns innan åtgärd flera trasiga glasrutor, det handlade främst om gammalt glas som gått sönder och behövde bytas. Inför åtgärd diskuterades ersättningsglas för trasiga glasrutor. Vid glasbyte bör ersättningsglaset ha samma liv och kulör som de befintliga. Entreprenören fick tag på ett gröntonat glas. Originalglasen i Oviken är grönbå med de nytillverkade drog mer mot gröngult, dock ligger de så nära varandra att man knappast kommer att se någon skillnad. Det förekommer även variationer av färgtoner bland de gamla glasen på kyrkan.



Figur 2 Jämförelse mellan gammalt glas (A) och ersättningsglas (B).

Vissa av de gamla glasen är böjda, vilket innebär att det blir stor glipa in mot tryckfalsen men knappast något utrymme för kittfals på utsidan. Då de böjda glasen suttit i nuvarande bågarna sedan 1930-talet, menade antikvarisk medverkande att de fortsatt kan sitta där, även om det blir lite utrymme för kittfalsen.

De gamla fönsterbågarna är pluggade i hörnen, medan 1930-talets bågarna är stiftade. Entreprenören önskade ersätta stiften med plugg. Antikvarisk medverkande tydliggjorde att bågarna fortsatt ska vara stiftade liksom tidigare.

Befintligt utseende och skador före åtgärder

Kyrkans långhus har elva likadana fönster som sitter i djupa nischer. Fyra mot söder, två mot öster och väster samt tre mot norr. Fönstren har en tresidig avslutning som följer fönsternischernas rundning. Varje fönster består av femton bågar. Varje båge är indelad i sex rutor med träspröjs. Innanför sitter innanfönster utan spröjs. I varje fönster finns en öppningsbar båge med gångjärn. Fönsterkarmar och bågar är målade mörkt röda på utsidan, medan innanfönstren är mörkt blågröna mot insidan. Mellan inner- och ytterbågen är båge och karm ljus grågrön. I fönsterbågarna sitter glas av olika ålder. Några fönster har handblåst grönt glas. Flera bågar är dock av senare tillverkning (1930-tal) i dessa återfinns mestadels planglas. Ovanför entrén i väster sitter ett åttkantigt fönster med nio bågar. Sakristian har två fönster, ett mot norr och ett mot öster. De har likaså en tresidig avslutning men är mindre än långhusets. Före åtgärd förekom kitt- och målnings-skador på både karmar och fönsterbågar. En del rutor hade spruckit. Från marken kunde man räkna till minst 14 trasiga rutor.



Figur 3 Fönster före åtgärd.

Genomförda åtgärder och iakttagelser

Inför arbetet plockades en ytterbåge ner för att kunna ta kulörprover. Entreprenören och antikvarisk medverkande träffades på plats vid Ovikens kyrka för att bestämma kulörer på fönstren. För utsidan (röd) NCS 6030-Y80R och för insidan (grön) NCS 6010-B70G.

Fönsterbågarna har åtgärdats i verkstad. Färg- och kittborttagning har skett med Speedheater och kittlampa. Dåligt trä har bytts ut mot ersättningsträ av senvuxen fura. Mindre skavanker

har fyllts igen innan målning. Material som använts är rå linolja, linoljekitt och linoljefärg. För fastsättning i karm har hästkosöm använts.



Figur 4 Före åtgärd var fönstren i behov av målningsbehandling.



Figur 5 Fönsterbågarna var i behov av kittning.



Figur 6 Mellan inner och ytterbågen är båge och karm ljus grågrön.



Figur 7 Fönsterbåge i behov av trälagning. Foto: Agneta von Wachenfeldt.



Figur 8 Fönster efter åtgärd.



Figur 9 Bågarna har fästs med hästkosöm.

Arbetet pågick under sommaren och in på hösten 2019. Då den kalla årstiden närmade sig återstod fortfarande flera fönsterpartier. Entreprenören hörde då med beställaren om det gick bra att ta ur några ytterbågar och göra klart dem under vintern, för att sedan ta kvarvarande fönster till våren. Vilket beställaren gick med på. I öppningarna sattes frigolit innanför plast som isolering. Genom att arbetet kunde fortgå även under vintern, blev det inget stopp i arbetet. Under våren/sommaren 2020 fortsatte sedan arbetet med att åtgärda kvarvarande fönsterbågar och karmar.



Figur 10 Fönster i sakristian. På nedre högra bågen syns glipan mellan karm och fönsterbåge. På den nedre vänstra bågen har lister monterats för att täcka glipan.

I samband med att ytterbågarna i sakristians fönster mot öster plockades ur, konstaterades att innerbågarna hade dålig passform med stora glipor mellan karm och båge. Detta hade man tidigare försökt åtgärda genom tätninglistor. Entreprenören föreslog att man skulle fästa tunna lister på insidan av innerbågarna för att få bukt med problemet. Detta kom också att genomföras. Listerna som fästs med små spik har målats in i samma kulör som bågarna.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Ovikens gamla kyrka
Fastighetsbeteckning:	OVIKENS PRÄSTBORD 1:4
Jamtli's diarienummer:	111/2020-F8AAF
Länsstyrelsens diarienummer:	433-4086-2019
Uppdragsgivare:	Södra Jämtlands pastorat Hoverberg 426 845 62 Svenstavik
Entreprenör:	Bergs fönsterreovering Rörön 831 845 62 Svenstavik
Antikvarie:	Stiftelsen Jamtli Box 709 831 28 Östersund

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2020

ISSN 1654-2045

- 2020:1 Vattentornet vid Värnamo station – kulturhistorisk utredning
Björn Olofsson
- 2020:2 Arkeologisk undersökning av:
En kolbotten efter resmila (Älvros 749)
En järnframställningsplats (Älvros 750)
Tre fångstgropar (Älvros 755, Älvros 758 och Älvros 760)
Annabell Rahm
- 2020:3 Vid karolinergraven i Rista? Arkeologisk utredning
Kristina Jonsson
- 2020:4 Bostadshus i Lungre. In- och utvändiga åtgärder, 2019
Henrik Ylikoski
- 2020:5 Karlstad C och Vikenpassagen. Järnvägsanknutet kulturarv, 2019
Henrik Ylikoski
- 2020:6 Begravningsplatsen under bogårdsmuren. Analysrapport över arkeologisk undersökning i samband med restaurering av bogårdsmuren vid Frösö kyrka
Anna Engman
- 2020:7 Almdalens fångstgropar. Arkeologisk provtagning och datering av Laxsjö 125, Laxsjö 139 och Laxsjö 101:1 inom fjällägenheten Almdalen 1:1
Annabell Rahm
- 2020:8 Byggnadsminnet Campus A4, byggnad 9. Fasadenovering, 2019
Sara Höglund
- 2020:9 Vindkraftspark Olofsberg. Kulturhistorisk landskapsanalys inför planerad vindkraftspark
Anna Engman
- 2020:10 Besiktning. Hallen 113, By/gårdstomt, Hallen 131, Hamnanläggning, Hallen 20:1, Fångstgrop och Oviken 115:1, Blästbrukslämning
Anna Engman
- 2020:11 Arkeologisk utredning på fastigheterna Brunflo Prästbord 1:12 och Brunflo Prästbord 1:13 2
Annabell Rahm
- 2020:12 Arkeologisk utredning i Hamre, Duved
Annabell Rahm
- 2020:13 Järnvägsbanken Stora helvetet – dokumentation i samband med rivning 2018–2019
Björn Olofsson
- 2020:14 Öxnereds stationsområde – kulturhistorisk utredning
Björn Olofsson
- 2020:15 Besiktning Ås 104:1, Fossil åker, och Ås 104:2, Fäbod
Annabell Rahm
- 2020:16 Fossil åkermark i Löfsåsen. Schaktningsövervakning i närheten av ett ödesböle
Kristina Jonsson

- 2020:17 En fåbodstuga från 1700-talet på Gammalbodarna. Kartering och arkeologisk förundersökning vid Granbotäkten
Kristina Jonsson
- 2020:18 Deponiplatser utefter väg E10. Arkeologisk utredning i samband med anläggandet av deponiplatser längst väg E 10 i Kalix och Överkalix kommuner
Anna Engman
- 2020:19 Matarledning mellan Norra stambanan och Robertsfors inför byggandet av Norrbotniabanan. Arkeologisk utredning steg 1 och 2
Anna Engman
- 2020:20 Marieby kyrka. Målning av tak, 2020
Henrik Ylikoski
- 2020:21 Hede kyrka. Målning av klockstapel, 2020
Henrik Ylikoski
- 2020:22 Krokomsporten. Arkeologisk utredning
Kristina Jonsson
- 2020:23 Storsjö kyrka. Exteriör restaurering av kyrka, stigport samt staket
Sara Höglund
- 2020:24 Aspås kyrka – ny trappa och ramp, 2020
Henrik Ylikoski
- 2020:25 Utredning, etapp 2, längs med väg 829
Anna Engman
- 2020:26 Arkeologisk utredning av boplatsen L1947:8847 inför planerade byggnationer på fastigheten Skålan 3:39
Karl-Johan Olofsson
- 2020:27 Arkeologisk utredning av fångstgropssystemet L1946:6692 inför planerad nedgrävning av kraftledning
Karl-Johan Olofsson
- 2020:28 Arkeologisk utredning av gårdstomten L1947:6267 inför planerade byggnationer
Karl-Johan Olofsson
- 2020:29 Besiktning Hallen 334
Anna Engman
- 2020:30 Stolpar vid Storåströmmen. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Kristina Jonsson
- 2020:31 Kraftledning mellan Rätan och Sångbäcksvallen. Arkeologisk utredning, etapp 1
Anna Engman
- 2020:32 Brunflo kyrka. Datering av stolpar i klocktorn, 2020
Olof Holm
- 2020:33 Ovikens gamla kyrka. Renovering av fönster 2019–2020
Henrik Ylikoski
- 2020:34 Ovikens gamla kyrka. Restaurering av bogårdsmur 2020
Henrik Ylikoski